

Andrzej Trzciński

„BĘDZIECIE MIESZKAĆ W SZAŁASACH PRZEZ SIEDEM DNI” (III MOJŻ. 23,42)

W Tyczynie (woj. rzeszowskie) w jednej z kamienic rynkowych przetrwało pomieszczenie z zachowanym częściowo oryginalnym żydowskim urządzeniem wnętrza. Ta jednopiętrowa kamienica, oznaczona obecnie numerem 23, zbudowana została w roku 1912 przez żydowską rodzinę Wachsów i użytkowana była przez nią co najmniej do końca lat trzydziestych.¹ Interesujące nas pomieszczenie (wym. 4,3 x 2,4 m) znajduje się na poddaszu i posiada odkrytą więźbę dachową. Ta część pochylego dachu, która je przykrywa, skonstruowana została jako ruchoma i można ją było podnosić. Z pierwotnego wystroju wnętrza zachowała się poza tym drewniana podłoga oraz polichromia ścienna o tematyce żydowskiej. Pomieszczenie zaprojektowane zostało zapewne od początku jako *sukka* (szałas, namiot, kuczka) i używane było w czasie żydowskiego Święta *Sukkot* (w brzmieniu polskim: Święto Szałasów, Święto Namiotów, Święto Kuczek).

Sukkot było pierwotnie świętem ruchomym, związanym ze zbiorem plonów. Po niewoli babilońskiej dodano mu znaczenie historyczne, łącząc je z wyjściem Izraelitów z Egiptu i zamieszkiwaniem pod namiotami w czasie wędrówki przez pustynię. Określony też został stały termin — od 15 do 21 dnia miesiąca *tisri* (wrzesień — październik). Zasadnicze przepisy odnośnie Święta *Sukkot* zamieszczone są w III Mojż. 23,33—36 i 23,39—43. Ze świętem związane są dwa następne dni — *Szemini Aceret* (Świąteczne Zgromadzenie Ósmego Dnia) i *Simchat Tora* (Radość Tory). Ta ostatnia uroczystość dodana została dopiero w IX wieku w diasporze.

Obchody *Sukkot* w czasach biblijnych wspomniane są w Ezdr. 3,4 ; Neh. 8,15—18 ; Ps. 118,27. Z czasem przepisy religijne dotyczące tego święta sprecyzowane zostały w Talmudzie w traktatach *Sukka* i *Szabbath* a następnie przez Majmonidesa w *Miszne-Tora* (rozdział *Sukka*). Przypisy omawiają szczegółowo między

innymi konstrukcję i wystój szałas. Powinien on mieć przynajmniej trzy ściany i stać pod gołym niebem. Najważniejszym jego elementem jest pokrycie dachu, które powinno być wykonane z materiałów roślinnych (gałązki wierzbowe, sitowie, słoma, trzcina, jedlina). „Niezbędne roślinne pokrycie winno być na tyle gęste, by światło słońca nie przewyższało cienia w szałasie, lecz by większe gwiazdy można było przez nie widzieć.”² Tradycja nakazuje również świąteczne przystrojenie wnętrza szałas. Ściany objane były tkaninami lub dywanami. Pod dachem zawieszano wieńce z płodów roślinnych. Owoce Erec Israel (granaty, oliwki, winogrona, migdały) zastąpione zostały w diasporze Europy Wschodniej wieńcami kaliny, głogu, kiściami kukurydzy. Charakterystyczny był tu też zwyczaj zawieszania lampionu z wydrążonej dyni.³ Ponieważ Sukkot jest świętem bardzo radosnym a w szałasie spędzało się cały tydzień, każda rodzina według swoich możliwości starała się, żeby wnętrze było przyjemne. W szałasie spożywano posiłki, odmawiano modlitwy, przyjmowano gości. Przepisy nakazują też spanie w szałasie, jednak w chłodnym klimacie obowiązek ten zostaje uchylony.⁴

Szałas przyjmowały na przestrzeni wieków różne formy, a ich konstrukcja i wyposażenie zależne były od środowiska społecznego i zamożności budującego. Z minionych stuleci przetrwało trochę wizerunków rysunkowych przekazujących wygląd różnego typu szałasów. Typowa *sukka* to przeważnie czworoboczna konstrukcja z desek i gałęzi, wznoszona na okres świąteczny, wolnostojąca lub przystawiona do ściany budynku. W ciasno zabudowanych miastach, gdzie nie było możliwości postawienia szałas, adaptowano na ten cel werandę lub izbę z balkonem.⁵ Konstruowano też sukki stałe w postaci ogrodowych altan albo w pomieszczeniach na poddaszu. Te dwa ostatnie rodzaje posiadały ruchomy dach i zazwyczaj malowidła ścienna o tematyce związanej ze Świętem Sukkot. Oby-

czaj nakazuje, aby wieczorem po zakończeniu Jom Kippur rozpocząć budowę szałasów (który wykańczało się w wigilię święta). W szałasach stałych w wieczór ten symbolicznie unosiło się dach.⁶

Omawiany tu obiekt z Tyczyzna jest przykładem zmodernizowanego szałasów, jaki urządzali sobie raczej zamożniejsi Żydzi. W jego wystroju świeżym, poza zachowanymi częściowo malowidłami, możemy sobie wyobrazić ściany i dach ozdobione owocami i kwiatami; wiszącą na ścianie wschodniej tablicę-mizrach, wskazującą na kierunek Jerozolimy. Do szałasów przeznaczone były specjalne tablice z motywami plastycznymi związanymi ze świętem. Jednak najważniejszym symbolem i atrybutem Sukkot był bukiet obrzędowy z czterech roślin (III Mojż. 23,40), z tym, że etrog, ów „owoc z drzew szlachetnych”, umieszczano w specjalnym naczyniu.

Zachowane częściowo malowidła znajdują się na ścianach: zachodniej i północnej. Na ścianie południowej było również malowidło, lecz ściana ta została otynkowana w latach powojennych zaprawą cementowo-wapienną.⁷ Malowidła kładzione są farbami wodnymi na tynku wapiennym, który położony jest do wysokości 2,2m.

Malowidło na ścianie zachodniej składa się z dwu odrębnych części przedzielonych środkiem pionową drewnianą podporą przyścienną. Stanowi też dwa odrębne tematy. Część z lewej strony (szer. 2,1 m, wys. 2,2 m) przedstawia motyw roślinny — wygiętą w okrąg gałązkę ze stylizowanymi liśćmi (kolor — ciepły brąz). W szczycie tego okręgu namalowana tą samą barwą korona ujęta jest po obu stronach zielonymi gałązkami palmowymi. Ponad koroną umieszczony jest hebrajski napis: *keter Tora* (korona Tory), namalowany czarnymi dużymi literami. Całe to przedstawienie jest tradycyjnym i powszechnym żydowskim tematem plastycznym, stosowanym od wieków m.in. w malarstwie bóżnic, w haftach tkanin liturgicznych czy ilustracjach ksiązek i tekstów okolicznościowych. Treścią jego jest cześć dla Tory jako Nauki i Prawa. Stan zachowania nie wskazuje na to, by jakieś istotne elementy tej części malowidła nie zachowały się.

Część z prawej strony (wymiary takie same) nie jest całkowicie czytelna. Przedstawia leżącego lwa, malowanego kolorem ciepłego brązu z modelunkiem żółtego ugru. Z prawej strony (malowana w tych samych kolorach co lew) widoczna jest gruba kolumna, na której stoi duże naczynie z jednym uchem, przedstawiające być może lampkę oliwną, ewentualnie wazę z roślinami, gdyż ponad naczyniem widoczne są ślady zielonej farby. Obie te interpretacje są prawdopodobne, lecz stan zachowania uniemożliwia dokładną identyfikację. Na drugim planie są krzewy malowane ciemną zielenią szmaragdową, w tle zarysy gór, w kolorze rozjaśnionej zieleni szmaragdowej. Lew jest jednym z najczęściej występujących w żydowskiej plastyce motywów, a w swej wymowie stanowi symbol pokolenia Judy i poprzez to ogólny symbol judaistyczny. W Biblii wspomniany jest ok. 130 razy, lecz najistotniejsze znaczenia a zarazem najbliższe temu przedstawieniu zawierają: I Mojż. 49,9 i IV Mojż. 23,24.

Prawdopodobne jest to, że na ścianie południowej znajdować się mogło, odpowiadające temu przedstawieniu, symetryczne względem osi korony, identyczne malowidło, gdyż ta kompozycja jest jakby połową klasycznego układu adoracji Tory przez lwy, flankowana zwykle kolumnami z umieszczonymi na nich naczyniami. Niekorzy-

stny podział ściany (słup) spowodować mógł rezygnację z umieszczenia całego układu w jednej płaszczyźnie. Ponieważ jednak w zachowanym zestawie malowideł nie występuje żaden temat bezpośrednio związany ze świętem, prawdopodobne jest też, że mógł się tam znajdować typowy na tę okoliczność motyw — ręka dzierżąca bukiet obrzędowy.

Malowidło na ścianie północnej (szer. 1,4 m, wys. 2,2 m) przedstawia pejzaż z postaciami ludzkimi. Na pierwszym planie, na wysokiej skale (kolor — ciepły brąz z modelunkiem ciemnej umbrzy) są dwie postacie w szerokich kapeluszach — jedna stoi z długą laską pasterską, druga siedzi obok (kolor postaci — fioletowo-błękitny). Z prawej strony stoi wysokie drzewo (pień — brąz z modelunkiem żółci, listowie — zieleń w różnych odcieniach). Na tle drzewa widoczne są nieproporcjonalnie dużych rozmiarów kiście winogron (fioletowo-błękitne). W dole, po szaro-błękitnej wodzie, płynie łódź żaglowa z nadbudówką, na jej pokładzie widnieją sylwetki dwu postaci (łódź — brąz z modelunkiem żółci, żagle białe, cień łodzi na wodzie fioletowy). Na drugim brzegu wody zarysy gór (błękit i brąz), w tle niebo (nad górami żółtawe, wyżej jasnobłękitne). Malowidło jest nieco zniszczone, lecz raczej nie brakuje żadnych istotnych elementów.

Zinterpretowanie tego przedstawienia nie może być jednoznaczne, gdyż nie jest ono, jak poprzednie, motywem typowym. Jednak pewne elementy pozwalają przypuszczać, że jest to alegoryczna scenka, ukazująca Żydów spoglądających na Ziemię Obiecaną przed przejściem przez Jordan. Na jakiej podstawie można wysnuć takie stwierdzenie? Otóż ostatniego dnia świętowania Sukkot przypada dzień Simchat Tora, w którym kończy się roczny cykl czytania Tory. W ostatnich wersach 33 rozdziału V Księgi Mojżeszowej czytamy: „I schlebiać ci będą [tzn. ludowi Izraela] wrogowie twoi, a ty będziesz kroczył po ich wzgórzach”. W kolejnym wersie — 34,1 — czytamy: „Potem wstąpił Mojżesz ze stepów moabskich na górę Nebo, na szczyt Pizga, który jest naprzeciw Jerycha i Pan pokazał mu całą ziemię od Gileadu aż po Dan ...”. To ważne wydarzenie wspomniane jest też w innych miejscach Pięcioksięgu: IV 27,12 ; V 3,27 ; V 31,7; V 32,49. Postać stojącą z laską pasterską interpretować można by jako Mojżesza. Drugoplanową postać obok jako Jozuego, jego następcę, który wprowadził później lud Izraela do Ziemi Obiecanej. Taką interpretację tej scenki potwierdza ponadto nieproporcjonalnie dużych rozmiarów wizerunek kiści winogron, które są tu jakby „zjawą”. Taką ogromną kiść winogron przynieśli uprzednio Mojżeszowi z Ziemi Obiecanej zwiadowcy — Jozue i Kleb (IV Mojż. 13,23). Winne grono, winorośl stały się symbolem ludu Izraela i symbolem obfitości zdobytej ziemi. Wizerunek łodzi żaglowej nie jest w tym kontekście jasny, ponieważ Żydzi przeszli przez Jordan suchą stopą, gdyż wody jego zatrzymały się na ten czas. Bardziej ogólne i ujęte w sposób poetycki związki z tą scenką odnajdujemy w Psalmie 114, który należy do Hallelu (Psalmy 113 — 118) odmawianego w czasie Święta Sukkot.

Zachowane przykłady kuczek bądź ich relikty istnieją zapewne w wielu miejscowościach Polski, jednak poza kilkoma rozpoznanymi przypadkami stan informacji o tego typu obiektach jest znikomy. W chwili obecnej cały obiekt z Tyczyzna jawi się jako najcenniejszy tego rodzaju zabytek w Polsce.

PRZYPISY

¹ Wiadomość od p. Skotnickiego, mieszkańca Tyczyzna.

² *Miszna*, traktat Sukka 1,1 ; Majmonides, *Miszne-Tora*, Sukka 5,21, cyt. za: R. Lilientalowa, *Święta żydowskie w przeszłości i teraźniejszości*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny”, Seria II, t. 45, Kraków 1909, s. 275

³ R. Lilientalowa, op. cit., s. 275

⁴ „Kalendarz Żydowski na rok 1986 — 1987”, Warszawa 1986, s. 26

⁵ H. Frauberger, *Über alte Kultusgegenstände in Synagoge und Haus*, Frankfurt am Main 1903, s. 75

⁶ R. Lilientalowa, op. cit., s. 274

⁷ Wiadomość od powojennych użytkowników tego pomieszczenia.